

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tussen Oranje en Spanje : de leefwereld van Bredase regenten 1550-1700

Meij, C.O. van der

Citation

Meij, C. O. van der. (2012, October 25). *Tussen Oranje en Spanje : de leefwereld van Bredase regenten 1550-1700*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20034>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20034>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20034> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Meij, C.O. (Otto) van der

Title: Tussen Oranje en Spanje : de leefwereld van Bredase regenten 1550-1700

Issue Date: 2012-10-25

TUSSEN ORANJE EN SPANJE

De leefwereld van
Bredase regenten
1550-1700

TUSSEN ORANJE EN SPANJE

De leefwereld van Bredase regenten 1550-1700

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof.mr. P.F. van der Heijden,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op donderdag 25 oktober 2012
klokke 16.15

door

Otto van der Meij
geboren te Zaandam
in 1971

Promotiecommissie

Promotor: Prof.dr. F.S. Gaastra

Overige leden: Prof.dr. J. Pollmann
Dr. T. Kappelhof (Huygens ING)
Dr. H.M.E.P. Kuijpers

Op het omslag: De schepenbank in het stadhuis te Breda (Uit: Johan van Vliet, *'t Recht van Successie*, 1663)

Inhoud

Inleiding

<i>Beeld en zelfbeeld</i>	1
<i>Historiografie</i>	2
<i>Het onderzoek</i>	5
<i>Terminologie</i>	7
<i>Methode en bronnen</i>	8
<i>Indeling van het boek</i>	11

DEEL 1 INSTITUTIES EN PERSONEN

1. Stad in Brabant

<i>Generaliteitsland Staats-Brabant</i>	13
- Frontierstad	14
- Vestingstad: gouverneur en garnizoen	18
- Staats of Brabants?	24
 <i>Stad in de Republiek</i>	
- Populatie en migratie	27
- Interne verhoudingen en huwelijken	33
- De stedelijke economie	37
- Nijverheidssectoren	45
- Achterstelling?	52
 <i>Conclusie</i>	56

2. Heerlijk erfdeel van Oranje

<i>De heerlijkheid: de Baronie van Breda</i>	
- Oorsprong	57
- Omvang	59
- Heer en baron	63
- Rechten	66
- Regulering	68
- Hofdiensten en curialiteiten	72
- Inkomsten	75
 <i>Strijd in de familie</i>	
- Maria en Maurits (1590-1609)	80

Tussen Oranje en Spanje

- Filips Willem (1609-1618)	83
- Tussen Spanje en Oranje (1618-1637)	87
- De latere Oranjes (1637-1702)	88

Benoemingen

- Nassause domeinraad	89
- Rentmeesters	93
- Bestuurlijke en politieke elite	99

<i>Conclusie</i>	103
------------------	-----

3. Van ridder tot kamerheer: de drossaard

Rechtsmacht

- De drossaard	105
- De schout	107
- Gerechtsondersteuning: klerk van de bloede en roededragers	110
- Inkomsten	113

Jonkers en hovelingen

- Ferdinand de Bernuy (1590-1613)	117
- Jan Baptist Keeremans (1613)	119
- François van Aerssen (1613)	120
- Johan van Aerssen (1613-1625)	120
- Karel Otto van Haestrecht, heer van Drunen, Gansoyen en Halewynde (1627-1637)	124

Favorieten en kamerheren

- Cornelis van Aerssen, heer van Wernhout (1637-1651)	125
- Proces Hendrik van Aerssen	126
- Karel Hendrik Polyander van der Kerckhoven, heer van Heenvliet en baron van Wotton (1654-1674)	130
- Stadhouders Daniel Buycx (1651-1660)	131
- Stadhouders Goswinus van Bernagie (1660-1676)	133
- Hans Willem Bentinck, graaf van Portland (1674-1709)	136
- Stadhouders Cornelis Damisse (1676-1688)	138
- Stadhouders Johan van Goor (1688-1701)	140

<i>Conclusie</i>	141
------------------	-----

4. Bestuur en bestuurders

Het Zuid-Nederlandse model

- De Bredase corporatie	143
	144

<i>De schepensbank</i>	145
------------------------	-----

De magistraat

- Verkiezing	146
- Binnen en buitenburgemeester	148

- Inkomsten	153
- Functieduur en oligarchisering	157

Analyse naar criteria

- Geboren Brabander	161
- Poorterschap	164
- Van echten bedde	165

<i>Informele criteria</i>	165
---------------------------	-----

<i>Academisering</i>	168
----------------------	-----

<i>Continuatie</i>	172
--------------------	-----

<i>De tienraad</i>	172
--------------------	-----

<i>Subalterne ambten en colleges</i>	174
--------------------------------------	-----

- Weeskamer	175
- Burgerweeshuis	176
- Kerkmeester	177
- Militair hospitaal	178
- Gasthuis	179
- Armkinderhuis	179
- Oude mannenhuis	180

<i>Armenzorg</i>	180
------------------	-----

<i>De ministers</i>	181
---------------------	-----

<i>Conclusie</i>	186
------------------	-----

5. Dit papen paradijs

<i>Het religieuze schisma</i>	188
-------------------------------	-----

De gereformeerde kerk na 1590

- Organisatie	191
- Visitatie (1606)	193
- Rondom het Bestand	196
- Predikanten	200

<i>De katholieke geestelijkheid na 1590</i>	205
---	-----

- De kanunniken	206
- Het klooster van Sint Catharinadal en begijnhof	210

<i>De verhouding stedelijke overheid-publieke kerk: 1625-1637</i>	213
---	-----

<i>De stedelijke reformatie na 1637</i>	218
---	-----

- Katholieke geestelijkheid na 1637	220
- Klooster en begijnhof	223
- De politieke reformatie (1648-1660)	226

Tussen Oranje en Spanje

- Omgangsoecumene	232
- De rol van de autoriteiten in het vierde kwart van de zeventiende eeuw	236
<i>Conclusie</i>	241

6. Van oude en nieuwe regenten

<i>Gescheiden wegen: 1568-1590</i>	243
<i>Calvinisering: 1590-1625</i>	249
<i>Rekatholisering: 1625-1637</i>	
- Beleg en capitulatie	257
- Benoemingen	259
- Relatie stad en gouvernement	264
<i>Religie na 1637</i>	
- De nieuwe orde	268
- De politieke reformatie in de tweede helft van de zeventiende eeuw	274
- De oude garde	277
- Regenten in de kerkenraad	280
- Magistraat versus kerkenraad	283
<i>Conclusie</i>	287

DEEL 2. PERSONEN EN NETWERKEN

7. Eersteklas ambtenaren, tweederangs regenten

<i>Rangen en standen</i>	
- Sociale ordening	289
- Adel	292
- Burgerlijk patriciaat	296
- Kooplieden en ondernemers	298
- Belastingpachters	302
<i>Vrije beroepen</i>	
- Medici	307
- Juristen	311
<i>De ambtenarij</i>	
- Begeving: Haagse patronage	313
- Inkomsten	315
<i>Ambtsbekleding</i>	319
- Stokhouder	320
- Griffier der lenen	323
- Gasthuis en weeskamer	326
- Stadhuis	328

- Postmeester	332
- Overig	333

<i>Conclusie</i>	336
------------------	-----

8. Gezins- en familielevens

Begin

- Doop	339
- Opvoeding	341
- Onderwijs	344
- Opleiding	351

Beschikking

- Vrijages	356
- Huwelijk	358

Bestemming

- Echtgenote en moeder	364
- Vrienden en verwanten	366

Bevoogding

- Bij leven en welzijn	369
- Wezen	371

Berusting

- Ziekten	376
- Graven en grafkelders	380
- Het doodsbed en de begrafenis	382

<i>Conclusie</i>	390
------------------	-----

9. Bezit en vermogen

<i>Rijkdom</i>	393
- Bezittingen	396

Onroerend goed

- Huizenbezit	401
---------------	-----

Landbezit en exploitatie

- Hoeves en landgoederen	411
- Land- en bosbouw	416
- Compagnie der gemoedens	421
- Molens	428

<i>Conclusie</i>	434
------------------	-----

10. Levensstijl en materiële cultuur

Kapitaalsvorming

- Geld en contanten	436
- Effecten	440
- Zilver, goud en sieraden	443

Kleding

448

Inrichting

- Wanddecoratie	451
- Meubilair	453
- Schilderijen	456

Het vermaak van de elite

- Lezen	461
- Spel en vermaak	467
- Jagen	471
- Tuinieren	473

Conclusie

476

11. Status en sociabiliteit

Aanzien

- De 'oude borgers'	479
- Importregenten	484
- Burgerwacht	489

Reputatie

- Ambtsbejegening	496
- Eer	501
- Kerkbanken en stoelen	502
- Schandalen	508
- Corruptie en wangedrag	511
- Leven na de dood	515

Sociabiliteit

- Schuttersgilden	521
- Rederijkers en muzikanten	526

Conclusie

532

12. In de ban van de macht

Rechtsmacht

- Drost Bernuy versus de magistraat	536
- Drossaard versus schout	538
- "Dit Bredaesche Triumviraet"	543

In haat verenigd

- Burgemeester Willem Snellen	549
- De kwestie Govert van Alphen	553
- “Dese geoppresseerde stadt ende gemeente”	556
- De nominaties anno 1665	559
- Bestuurlijke normen en waarden	563

Representatie

- Raadsvergadering en stadhuis	565
- Oranje boven?	569

Informele macht

- Stijgers en dalers: sociaal vermogen	574
- Makelaars: katholieke leidsmannen	582

Conclusie

585

Slotbeschouwing

587

Bronnen en literatuur

- Afkortingen	591
- Archieven	592
- Gedrukte bronnen	595
- Literatuur	597

Summary

623

Curriculum Vitae

627

Tussen Oranje en Spanje

Inleiding

Dirk van Hoorn zag in 1640 de toekomst met vertrouwen tegemoet. Hij was zojuist gekozen als schepen van de stad Breda, een eerbiedwaardige functie. Na zijn benoeming begin oktober duurde het even voordat hij zijn zaken in 's-Hertogenbosch, waar hij vandaan kwam, had geregeld. Op 10 november vertrok hij alsnog via de Maas richting Breda (er bestonden nauwelijks goede landwegen in het zuiden van het land), om zijn ambt aldaar te gaan bekleden. Hij zou er nooit aankomen. Bij Dinteloord viel hij 's avonds met zijn schip op het droge waar hij door een troepje Spaanse soldaten, die zich daar met negen man ophielden, werd verrast, overvallen en vervolgens doodgeschoten.¹

Beeld en zelfbeeld

Wie aan regenten denkt ziet al gauw een wereld van luxe en rijkdom opdoemen, niet een oneerbiedwaardige dood ergens op een rivieroever. Dit is ook het beeld zoals ons dat van menig portret afstraalt. Weliswaar zijn de heren vaak in stemmig zwart afgebeeld, toch wijzen even zovele details (een amtsketen of een kraag) op een weldadig leven. Alleen al het gegeven dat men zich liet afbeelden door de belangrijke portretschilders van de dag als Rembrandt, Frans Hals of Nicolaes Maes zegt al voldoende. Waren deze mannen en hun echtgenotes echter wel datgene wat zij ons voorspiegelen te zijn? Wat ging er schuil achter hun ogenschijnlijk burgerlijke façade? Neem bijvoorbeeld het portret van een Delftse burger van de hand van Jan Steen, in 2004 voor 11,9 miljoen euro aangeschaft door het Rijksmuseum. Al jaren siert dit werk de omslag van de Engelse uitgave van Simon Schama's *The Embarrassment of Riches* – het boek bij uitstek over de oorsprong van de burgerlijkheid van de Nederlandse cultuur. Het schilderij is, mede gezien de prijs, inmiddels tot een eigen icoon geworden over de Nederlandse cultuur van de zeventiende eeuw, maar een met vooralsnog meer vraagtekens dan antwoorden.² De identiteit van de man en zijn dochter is immers nog steeds onbekend, al werd langere tijd aangenomen dat het hier een regent betrof. Het contrast tussen welvaart en armoede op de straten van Delft is opvallend groot.

In de zelfpresentatie van regenten - waar zijn zwarte kleding model voor staat - zit aldus een zekere spanning tussen eenvoud en luxe, hun burgerlijke komaf enerzijds en hun pretenties anderzijds.³ Niet alleen dat: de portretten zijn ook onevenwichtig verdeeld of anders tenminste ongelijk bewaard gebleven. Wie voor een willekeurige Hollandse regentenfamilie een portret wil zoeken, zal aanmerkelijk meer succes hebben dan voor een van de overige regio's in Nederland. Een portret van Dirk van

¹ SAB, OSA inv.nr. 375: officiaalboek 1600-1654, f. 143. Voor een bevestiging van dit incident, zie: BHIC, Collectie Pels-Rijcken, inv.nr. 26: "Memoriaell van de heer Drabbe sar.", ongefolieerd.

² Schama, *The Embarrassment of Riches*, 573-575; Grijzenhout & Van Sas, *De burger van Delft*.

³ Groeneweg, 'Regenten in het zwart'.

Hoorn is er bijvoorbeeld niet, evenmin als voor bijna alle andere Bredase regenten. Wie vervolgens de portretten uit de diverse regio's met elkaar vergelijkt, zal bovendien een wereld van verschil constateren. De kneuterigheid of stijfheid van de 'provincialen' staat tegenover de gelijkheid en zwier van de regenten in het centrum van de macht. Nu valt dit simpelweg te verklaren door een kwestie van vraag en aanbod, waardoor de betere schilders naar het centrum - in dit geval het gewest Holland - trokken en de periferie van de Republiek grotendeels achterbleef met tweederangs portrettisten. Kan er wellicht niet ook een verschil in status van regenten in worden ontwaard? Gold er in dat opzicht in de periferie eveneens een kwestie van vraag en aanbod?

Historiografie

De huidige stand van zaken met betrekking tot het eliteonderzoek in Nederland laat ons een antwoord op die vraag nog niet toe. Van oudsher is de meeste aandacht van historici naar Holland uitgegaan. 'Eliteliteratuur over de zeventiende-eeuwse regenten ontbreekt nagenoeg, en ook het stedelijk patriciaat buiten Holland heeft op enkele uitzonderingen na betrekkelijk weinig aandacht gekregen', schreef een kenner aan het eind van de vorige eeuw.⁴ Uiteraard vormde Holland het belangrijkste gewest binnen de Republiek met achttien stemhebbende steden, een derde van het totaal aantal stemhebbende steden in het land, en was het verantwoordelijk voor meer dan de helft van de financiële draagkracht van de Republiek. Voor de meeste van die steden zijn in boek- of artikelvorm wel gegevens voorhanden over de samenstelling van het regentendom.

Onderzoek naar regenten werd in Nederland al aan het begin van de twintigste eeuw verricht door Johan A. Elias, maar voor het eerst op wetenschappelijke wijze gebezigd door D.J. Roorda.⁵ Hij maakte daarvoor gebruik van een Engelse onderzoeksmethode, de prosopografie, waarbij voor een groep personen dezelfde basisgegevens over hun levensloop worden verzameld.⁶ Vooral diens *Partij en factie* (1960; 1978) gaf de aanzet tot nadere theses: was de machtsbasis van regenten gelegen in ideologische verschillen (Oranjegezind versus staatsgezind) of meer gebaseerd op familierelaties? Daarnaast kwam Roorda met de notie van 'aristocratisering', waarbij de levensstijl van de regenten in feite hun bestaan steeds meer ging overheersen.⁷ Met name de politieke aspecten werden vervolgens door M. van der Bijl getoetst voor Middelburg in het begin van de achttiende eeuw (1981). In Zeeland leek men, ondanks hevige twisten, vooral uit op machtsconsolidatie: partij- en factievorming gingen daarbij vaak hand in hand. J.A.F. de Jongste verlegde met zijn boek over Haarlem (1984) het onderzoeksterrein naar een al even roerig tijdvak, dat van de Doelistenbeweging halverwege de achttiende eeuw. Onder druk van sterk verslechterde economische omstandigheden kwam de stedelijke elite wel degelijk in beweging, maar de veranderingen speelden zich toch vooral af binnen het regentenpatriciaat. Voorlopig sluitstuk vormden de drie studies uit 1985 over Leiden (Prak), Gouda (De Jong) en Hoorn (Kooijmans). Door een vergelijkbare periode - de eerste helft van de achttiende eeuw - voor drie steden in Holland te onderzoeken, hoopte men door middel van een collectieve biografie het regentenpa-

⁴ De Jongste, red., *Vermaak van de elite in de vroegmoderne tijd*, 12-13.

⁵ Voor diens voltallige bibliografie, zie: *Rond prins en patriciaat*, 212-222.

⁶ Stone, 'Prosopography'.

⁷ Roorda, *Partij en factie*.

triciaat goed in kaart te brengen. Het beeld dat hieruit voortkwam was dat van een gegoede burgerij, wier bestuurlijke carrières platgetreden paden bewandelden en in materiële welstand leefden. Aan hun lijf of goed werd zelden getornd.

Daarna bleef het langere tijd stil. De dood van Roorda in 1983, onder wiens bezielende leiding in 1978 in Leiden tevens de Werkgroep Elites was opgericht, leek als een grauwsliuier over het vervolgonderzoek te hangen. Mondjesmaat verschenen af en toe nog wel kleinere publikaties. Het duurde ruim tien jaar voordat de eerste belangrijke vervolgstudie van K. Bossaers verscheen (1996). Zij richtte haar vizier op een aantal kleinere steden in het Hollandse Noorderkwartier. Er werden overeenkomsten en verschillen geconstateerd tussen de steden, maar niet van dien aard dat het beeld zich wijzigde.

Dit kwam niet in de laatste plaats doordat de onderzochte steden in Holland en Zeeland tenminste één ding gemeen hadden: de wijze waarop het stadsbestuur door middel van de vroedschap werd samengesteld. De vroedschap vormde een gesloten coterie van oude en nieuwe bestuurders tot stand gekomen door middel van coöptatie. Dit samenzijn bevorderde sterk de onderlinge familiebanden en groepsconsolidatie, oftewel oligarchisering. Ondertussen was wel een gedegen analyse van de gehele Hollandse bestuurlijke situatie verschenen van de hand van J. Price (1994). Deze Engelsman ontvond tenminste twee belangrijke pijlers van het regentenonderzoek: partijvorming en aristocratisering. De factie is volgens hem de basis van het politieke systeem. Dit was reeds eerder bevestigd door S. Groenveld.⁸ Facties bestaan in de eerste plaats uit families, die vervolgens op hun beurt wel een partijideologie kunnen dragen.⁹ Voor aristocratisering was het bewijsmateriaal vooral erg fragmentarisch: het idee van maatschappelijk-culturele afzondering van de regenten als groep in de samenleving kon aan de hand daarvan niet worden aangetoond.¹⁰

Onder het mom van familienetwerken is het onderzoek naar regenten nog wel voortgezet, met name vanuit de sociologie, waarbij de methode van de prosopografie overigens is verlaten.¹¹ In het meest recente overzichtswerk voor de Republiek uit 2004 door A.Th. van Deursen is bij regenten sprake van een collegiale bestuursvorm waarin afkomst en rijkdom bepalend waren.¹² W. Frijhoff besloot enige jaren daarvoor zijn passage over regenten in het handboek *1650 de kop 'Burgerlijke aristocraten'* mee te geven.¹³ Beiden benadrukken daarmee toch vooral de exclusiviteit van de groep.

Voor wie een ander beeld wil van regenten, moeten de bakens worden verzet richting het oosten van het land. Daar domineerde traditioneel gezien de (land)adel. Het is hier niet de plaats om op die groep in te gaan, aangezien zij een wezenlijk andere elite als uitgangspunt neemt. Een nieuwe doorbraak voor het regentenonderzoek kwam pas in 1997 met de verschijning van de studie van J. Streng over Zwolle, die de bestuurlijke elite van die stad voor maar liefst ruim tweehonderd jaar analyseerde. Voor de stad leze men in de eerste plaats het 'oost-nederlands' model. Hier bestond geen vroedschap maar heerste naast de magistraat een meente van vooral middenstanders, wier belangrijkste taak eruit bestond de magistraat te

⁸ Groenveld, *Evidente factiën in den staet*.

⁹ Price, *Holland and the Dutch Republic*, 57-69.

¹⁰ Ibidem, 51-56.

¹¹ Schmidt, *Om de eer van de familie*; Kooijmans, *Vriendschap en de kunst van het overleven*; Adams, *The familial state*.

¹² Van Deursen, *De last van veel geluk*, 144-146.

¹³ Frijhoff en Spies, *1650. Bevochten eendracht*, 102-105.

kiezen. Leidde deze getemperde invloed van de burgerij tot een wezenlijk ander karakter van de plaatselijke elite? In die zin ja, dat het patriciaat er vooral eenvoudiger van aard was (geen aristocratisering) en minder gesloten qua structuur. Tegenover de oligarchisering in Holland, plaatst Streng vooral een vorm van 'professionalisering' (al noemt hij dit niet zo): sociale stijgers uit de middenstand die meestal gestudeerd hadden en zich toedeed op het bestuur. Zijn boek is voor alles echter in de eerste plaats een politieke beschrijving van de corporatieve tendenzen van de stedelijke samenleving in de vroegmoderne tijd en minder een prosopografische studie *pur sang*. In 2007 verscheen nog een studie over de stad Groningen door H. Feenstra, met daarin specifieke aandacht voor de rol van de gezworen gemeente bij de vorming van de regeringselite (lees politieke elite). De auteur spreekt overigens ter correctie van een Oost-Nederlands/Noordwest-Duits model.¹⁴

De heilige drieëenheid van het regentenonderzoek - partij- en factievorming, oligarchisering en aristocratisering - zijn voor Holland ten tijde van de zeventiende eeuw dus nog altijd in belangrijke mate aannames en buiten Holland zelfs nauwelijks onderzocht.

Eén regio bleef tot nu toe vrijwel geheel buiten beeld, daar waar het elitestudies betreft: het zuiden van het land.¹⁵ Inmiddels was wel reeds geopperd dat het afwijkende stedensysteem van Brabant het bestaan van een eigen, Zuid-Nederlands model rechtvaardigde.¹⁶ In plaats van één (Holland en Zeeland) of twee (Oost-Nederland) geleidingen binnen het stadsbestuur, zou er sprake zijn van drie bestuurslagen bestaande uit klein bestuur, groot bestuur en breed beraad.¹⁷ Deze aparte politiek-institutionele ontwikkeling is pas recent voor 's-Hertogenbosch in het kader van een elitestudie over de zestiende eeuw enigszins uit de doeken gedaan, hoewel de auteur het specifiek Brabantse karakter van de stedelijke inrichting vrijwel negeert.¹⁸ Wat vooralsnog belangrijker is, zijn de uitkomsten: de Bossche bestuurlijke elite was relatief open van karakter. Zij behoorde tegelijk tot de vermogenselite van de stad zonder zich echter af te sluiten voor andere sociale groepen. Het afwijkende bestuurlijk stelsel lijkt er in ieder geval zorg voor te hebben gedragen dat een brede acceptatie voor bestuurlijke maatregelen werd gezocht, waardoor interne twisten werden vermeden. In 's-Hertogenbosch, kortom, geen factiestrijd maar een duidelijker herkenbare politieke topelite (of machtselite).

De uitwerking van het Zuid-Nederlandse model is bij nader inzien problematisch aangezien binnen het stedensysteem in Brabant tenminste evenzovele afwijkingen bestaan. Daar waar 's-Hertogenbosch typisch was (in de zin van conform het model), zijn andere belangrijke steden als Bergen op Zoom of Breda eerder atypisch. Bovendien lagen vele steden in de regio sinds halverwege de zestiende eeuw letterlijk in de vuurlinie tussen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden. Een stad als Breda ging herhaaldelijk in andere handen over: in 1568 (Spaans), 1577 (Staats), 1581 (Spaans), 1590 (Staats), 1625 (Spaans) en 1637 (Staats). Voor groepsvorming is daarentegen een brede maatschappelijke stabiliteit nodig en daar lijken de omstandigheden te Breda op het eerste gezicht niet naar geweest.

Met Breda was bovendien nog iets anders belangrijks aan de hand: het was een heerlijke stad. Breda was niet alleen vanwege haar strategische ligging belangrijk, maar tevens omdat het persoonlijk bezit was van de belangrijkste adellijke familie

¹⁴ Feenstra, *Spinnen in het web*, 16-21.

¹⁵ Kool-Blokland, *De elite van Heusden*.

¹⁶ Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, 33-53; Prak, *Republikeinse eenheid*, 51-52.

¹⁷ Van Boven, 'Bestuur, rechtspraak en notariaat', 84-89.

¹⁸ Schuttelaars, *Heren van de Raad*, speciaal 81-106.

in de Noordelijke Nederlanden: de Oranje-Nassaus. Breda en omgeving – de Baronie - vormden in wezen een enclave binnen de ontluikende staat. Dit kwam enerzijds door de uitzonderlijke grootte van de stad (met haar zeventuizend inwoners een buitenmaat voor wat betreft een heerlijke stad) en anderzijds doordat zij onderdeel vormde van een nog veel groter gebied, de Baronie, dat grofweg een vijfde van het huidige grondgebied van de provincie Noord-Brabant omvatte. Wie aan Breda kwam, raakte aldus aan de machtsbasis van de prins van Oranje.

Het onderzoek

Het projectvoorstel ‘De regenten van een stad in de Generaliteitslanden: Breda’, zoals beschreven in het programma *Cultuurgeschiedenis van de Republiek in de zeventiende eeuw*, vormt het uitgangspunt van het gepleegde onderzoek.¹⁹ Bij de bedenkers van dit project leefde oorspronkelijk de gedachte de zeventiende eeuw halverwege de zestiende eeuw te laten beginnen, zodat het contrast tussen het ‘oude’ hertogdom Brabant en het ‘nieuwe’ generaliteitsland Brabant wellicht beter tot uiting zou komen.²⁰ Aan de vroege periode, de tweede helft van de zestiende eeuw, is voor de Bredase elite inmiddels reeds voldoende aandacht besteed.²¹ Het lag dan ook eerder voor de hand het eigen onderzoek zoveel mogelijk bij de bestaande literatuur te laten aansluiten. Het boek als geheel is desondanks stevig gegrondvest in het schisma van de zestiende eeuw.

De vele machtswisselingen die Breda vanaf 1568 kenmerkten bleken voor het onderzoek wel grote problemen met zich mee te brengen. Hoe een onderzoeksgroep te definiëren die, zoals Dirk van Hoorn vele decennia later nog bewijst, niet noodzakelijkerwijs aan de stad is gebonden? De stad werd namelijk in de eerste plaats van buitenaf bestuurd c.q. aangestuurd en pas op de tweede plaats van binnenuit geregeerd. Het niet-sedentaire karakter van een deel van de onderzoekspopulatie werd, behalve vanwege de domeinraad en de woelingen van de oorlog, nog verder versterkt omdat de stad zoals gezegd geen vroedschap kende. De politieke elite werd er dus niet gerecruteerd uit een vastomlijnde groep. Het plaatselijk bestuur bestond er uit een schepenenbank, die de dubbelfunctie vervulde van rechtspraak en bestuur. Naast de schepenen - het klein beraad - waren er nog de tienraden. Zij vormden het groot beraad die geacht werden met name de financiën van de stad te controleren, maar daarmee impliciet ook de schepenen.²²

Schepenen en tienmannen vormen tezamen weliswaar de politieke elite van de stad maar zij waren allesbehalve elkaars gelijken. Daarnaast kwamen velen niet eens verder dan de positie van tienraad, terwijl een nog grotere groep personen bleef steken in de rangen van de subalterne ambten. Het gehalte aan patriciabelen was dus vele malen groter dan de eigenlijke groep van regenten c.q. de schepenen. Behalve interne geledingen, stond hier tevens nog een elite van externe bestuurders boven: de functionarissen van de heer, meer in het bijzonder de drossaard, diens plaatsvervanger de lokale stadhouder en de diverse rentmeesters. Hoewel de drost slechts formeel aanspraak maakte op een prominente politieke rol in het stadsbestuur, was de invloed van de andere domeinfunctionarissen eveneens onmiskenbaar: bovendien bestond er personele overlap tussen de bestuurlijke- en politieke

¹⁹ Van Deursen en Groenveld, *Cultuurgeschiedenis*, 107-111.

²⁰ Ibidem, 30.

²¹ Van Hooijdonk, *Bredase elite*; Van Immerseel, *Breda 1568-1600*.

²² Van der Meij, “Decemviratus”.

elite. De bestuurlijke gelaagdheid binnen de stad was al met al zeer divers en niet gereserveerd voor één groep apart in casu de regenten alleen.

Zowel qua opzet als in uitwerking verschilt dit boek daarmee beduidend ten opzichte van de traditionele regentenstudies, met hun sterke focus op de instandhouding van het stedelijk patriciaat. De compleet andere politieke (oorlogs)situatie te Breda vanaf halverwege de zestiende eeuw gekoppeld aan de andere bestuurlijke inrichting van deze heerlijke stad (en bijgevolg de samenstelling van haar elite), noodzaakte een andere aanpak dan gebruikelijk voor een prosopografische studie. Sommigen zullen daarin teleurgesteld zijn, anderen zien hopelijk de reikwijdte ervan. In het onderzoeksprogramma was bovendien reeds voorzien voor vergelijken-de studies op landelijk niveau.²³ De ontwikkelingen in Breda waren desondanks zo uitzonderlijk dat binnen het kader van deze studie een meer regionale tegenhanger gewenst was om de belangrijkste uitkomsten te toetsen.²⁴ De kracht van wetenschappelijk onderzoek ligt tenslotte in een bredere analyse van de gegevens, in plaats van de feitelijke beschrijving van één situatie.

Die mogelijkheid bood in de eerste plaats Bergen op Zoom. Behalve dat dit de belangrijkste en dichtstbijzijnde Brabantse stad is, was het tevens een heerlijke stad die, met tussenpozen, in het bezit van de Oranjes was. Daarnaast zijn in de afgelopen jaren enkele belangrijke studies over Bergen op Zoom verschenen, die weliswaar geen van allen de elite van de stad als hoofdonderwerp behandelen maar waar wel dankbaar gebruik van kon worden gemaakt.²⁵ Voor 's-Hertogenbosch, die andere belangrijke Brabantse stad, verscheen recent daarentegen juist wel een elite-studie naast ook enkele andere algemene werken.²⁶ Uiteraard was het niet de bedoeling om van één onderzoek twee te maken: vergelijkingen zijn slechts gemaakt daar waar mogelijk zonder uitgebreid nader onderzoek te plegen. Dit boek is desondanks meer geworden dan een beschrijving van alleen de Bredase regenten: het biedt tevens zicht op het bestaan en de aard van het Brabantse patriciaat.

In het onderzoek heb ik mij verder sterk laten leiden door de eigen stedelijke identiteit, zoals gepropageerd door de stroming van 'urban history' die de stad als levend micro-organisme beschouwen.²⁷ Sinds het midden van de jaren negentig van de twintigste eeuw is een hausse aan stadsgeschiedenissen verschenen met betrekking tot diverse steden in Nederland, die op hun beurt wetenschappelijke interesse voor dit genre verder hebben gevoed. Een van de uitgangspunten daarbij is dat de fysieke structuur van de stad bij lange na niet gelijk staat aan haar mentale kader.²⁸ Voor de Bredase regenten is dit thema van extra belang, omdat de geschiedenis van de stad door maar liefst drie factoren tegelijkertijd werd bepaald: Breda als heerlijke stad (domeingood in het bezit van de Oranjes), Breda als frontierstad (vestingen en garnizoensstad) en de gevolgen van de stedelijke reformatie. Elk greep diep in op het wezen van de stad. Mede daarom is dit boek, deels onvermijdelijk, ook een soort stadsgeschiedenis geworden waar de regenten als groep soms achter schuil

²³ Te weten de regenten van Rotterdam, Arnhem plus de Oost-Nederlandse adel.

²⁴ Christ, 'Staats-Brabant bevoogd?', 87.

²⁵ De Mooij, *Geloof kan Bergen verzetten* (1998); Van Ham, *Macht en gezag in het Markiezaat* (2000); Van Ham, *Stedelijke Archieven* (2000).

²⁶ Schuttelaars, *Heren van de raad* (1998); Vos, ed., *'s-Hertogenbosch* (1997); Kuijer, *'s-Hertogenbosch stad in het hertogdom* (2000); Vos, *Burgers, broeders en bazen* (2007).

²⁷ Zie bijvoorbeeld: Ackroyd, *London. The Biography*.

²⁸ Van Maanen, *Doorgaande beweging*.

gaan, maar in hun opereren als magistraat nooit ver van de oppervlakte zijn verwijderd.

Terminologie

Wat voor soort elite waren de Bredase regenten daarmee eigenlijk? Binnen het Nederlandse eliteonderzoek kunnen meerdere groepen worden onderscheiden. Er zijn er die de adel als de enige echte elite beschouwen, een groep die vanaf haar geboorte gezegend was met een leidende positie in de samenleving.²⁹ De adel was in elk geval nog in de late Middeleeuwen dominant in de Bourgondische Nederlanden.³⁰ Zijn invloed was in Holland echter tanende ten gunste van het stedelijk patriciaat. Dit waren in wezen de *nouveaux riches* van hun tijd (kooplieden, ondernemers en ambtenaren uit de burgerij), die zich pas later gingen afficheren als deftige families. In het Romeinse rijk was het al net zo gegaan: de oude *nobiles* werden in de loop van de tijd aangevuld met de nieuwe patriciërs. Het is van belang om te onthouden dat we hier te maken hebben met sociale ontwikkelingen die zich pas gaandeweg de tijd openbaren en pas door historici en anderen met terugwerkende kracht van toepassing worden verklaard.

In tegenstelling tot de adel vormt het patriciaat geen duidelijk afgebakende groep; hier is eerder sprake van zelfdefinitie. Pas begin negentiende eeuw werd het regentenverleden van het stedelijk patriciaat van groter belang vanwege opname in het zogeheten ‘blauwe boekje’ *Het Nederlands Patriciaat*, dit ter onderscheid van het ‘rode boekje’ zoals gereserveerd voor *De Nederlandse Adel*. Het stedelijk patriciaat is dus van oorsprong een vrij brede groep van notabele families, uit wier midden zich al gauw een nadere groep ontwikkelde die zich ging specialiseren in het bestuur. Deze laatste groep wordt vanwege hun specifiek politieke voorrechten over het algemeen aangeduid als de regenten en vooral in Holland vereenzelvigd met het stedelijk patriciaat. Hun basis daarvoor - de zogeheten ‘radicale kwaliteit’, benodigd om in de vroedschap te worden verkozen - is desalniettemin vrij smal. Daarnaast waren er andere families, die in sociaal of economisch opzicht aan hun gelijk te stellen zijn, actief. Regenten maken dus deel uit van het stedelijk patriciaat maar zij niet alleen.

Recent is bij stedelijke eliteonderzoeken de meer neutrale term bestuurlijke elite gebruikt, zonder overigens dat precies duidelijk wordt gemaakt waarom.³¹ Vervanging van de ene term door gebruik van een ander is meestal niet de juiste weg voorwaarts, wel precisering. Wanneer in dit boek sprake is van regenten dan worden daarmee de politieke bestuurders van de stad bedoeld: alleen zij (de schepenen) zijn voor de periode 1590-1702 volgens de prosopografische methode onderzocht. De politieke elite te Breda bestond daarnaast tevens nog uit de tienraad, al was dit bestuurscollege van wezenlijk minder belang. Bovendien ontpopte deze zich in de loop van de tijd vooral als representant van de middenstand en minder als recruteringsgrond voor de elite.³² Binnen de groep van regenten opereerde verder een machtselite op basis van familiale- en persoonlijke netwerken. De regenten waren op hun beurt ondergeschikt aan een kleine groep van hoge ambtenaren die van buiten toezicht hielden op de stad; zij vormden de bestuurlijke elite. Omdat in Breda

²⁹ Aalbers en Prak, red., *De bloem der natie*.

³⁰ Damen, *De staat van dienst*; Cools, *Mannen met macht*; Janse, *Ridderschap in Holland*.

³¹ Streng (1997) en Schuttelaars (1998).

³² Van der Meij, “Decemviratus”.

de politieke elite bij gebrek aan een vroedschap niet duidelijk was afgebakend, zullen tot het patriciaat tevens die families worden gerekend die op sociaal en economisch gebied hun gelijkwaardigen waren (al is naar hen geen apart onderzoek verricht).

De elite te Breda was ten gevolge van de complexe bestuursstructuur dus sterk gefragmenteerd, nog afgezien van religieuze schisma's en de kwestie van 'importregenten' (vreemdelingen c.q. niet-burgers van de stad). Het 'falen' van de politieke elite te Breda om zich te manifesteren als groep regenten binnen de stad kan hen dan ook niet wezenlijk worden aangerekend; wel zorgde het voor de nodige complicaties in de uitvoering van dit onderzoek. Het zou in het kader van eliteonderzoek daarom ook zeer wenselijk zijn apart onderzoek te verrichten naar het voortbestaan van families binnen een regionale context, in plaats van zich louter te richten op hun politieke functie in een stad als bestaansgrond voor onderzoek.³³ Welke bestaansstrategieën stonden hen bijvoorbeeld open: aanpassing of toch een separate weg volgen?

Methode en bronnen

Wie en wat de Bredase schepenen waren is in principe reeds vanaf 1744 bekend. In dat jaar verscheen namelijk de *Beschryving der Stadt en Lande van Breda* door Thomas Ernst van Goor, zelf oud-schepen. Hierin staat onder andere een naamlijst van burgemeesters en schepenen, die overigens bij nadere inspectie niet geheel foutloos bleek.³⁴

Elitestudies als deze komen in de regel voort uit de methode van de prosopografie, oftewel de collectieve biografie.³⁵ Meestal wordt hiervoor een goed gedocumenteerde groep als uitgangspunt genomen. 'Voor het schrijven van een familiegeschiedenis volstaat het in Noord-Brabant bewaard gebleven archiefmateriaal niet altijd.', aldus de auteur van het boek *Brabanders gezocht*.³⁶ Zelden zal een boek onbedoeld zo'n toepasselijke titel hebben gehad. De regenten te Breda waren in de eerste plaats, mede vanwege de regiemwisselingen, voor een belangrijk deel niet-sedentair. In de tweede plaats zijn de bronbestanden voor prosopografisch onderzoek in Breda voor de periode van de zestiende en zeventiende eeuw, de doop-, trouw- en begraafboeken, gebrekkig overgeleverd. Een demografische analyse van de regenten blijft hierdoor noodgedwongen achterwege, want bij gebrek aan één gegeven - bij voorbeeld de doopjaren - wordt het berekenen van gemiddelden, zoals de huwelijksleeftijd of de leeftijd bij intrede in de magistratuur, bijzonder moeilijk.

Nu zou het uiteraard juist de bedoeling van de prosopografie moeten zijn om er achter te zien te komen of de Bredase regenten niet meer gemeen hadden dan hun functie van schepen alleen. Hun politieke functie kan niet verhelen dat zij tevens gewone mensen waren die in interactie stonden met de rest van de stedelijke samenleving. In hun omgang zullen zij dan ook op meerdere niveaus worden gevolgd: als groep, als familie en als individuele bestuurders. Voor het achterhalen van gegevens hieromtrent vormde het stadsarchief Breda de meest geëigende plaats. Zo werden bij voorbeeld in de officiaal- en commissieboeken seriematige

³³ Vergelijk voor Engeland: Grassby, *Kinship and Capitalism*; Adams, *The familial state*.

³⁴ Van Goor, *Beschryving*, 218-247.

³⁵ Stone, 'Prosopography'; Roorda, 'Prosopografie, een onmogelijke mogelijkheid?'; De Jong, 'Prosopografie, een mogelijkheid'; De Ridder-Symoens, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis'.

³⁶ Van Vliet, *Brabanders gezocht*, 173.

gegevens nagegaan over alle functiebekledingen in de stad. Voor iedere regent werden de vestbrieven geraadpleegd: dit zijn akten van overdracht en bezwaring van onroerend goed. Hierdoor konden bij voorbeeld zaken als huisvesting en grondbezit worden achterhaald. Verder werd gebruik gemaakt van het notarieel, met name voor aanvullende gegevens omtrent financiële en materiële aangelegenheden. Voor hun bestuursmatige activiteiten en de daaruit voortvloeiende politieke cultuur werd substantieel onderzoek verricht in diverse andere archieven van het stadsarchief te Breda. Dit gold, naast losse documenten, vooral seriematige reeksen: de notulen van de magistraat, de resoluties van de magistraat, de zogenaamde “acten magistraet”, de briefwisseling van en aan de stad met andere autoriteiten, de notulen van de gereformeerde kerkenraad en de notulen van de krijgsraad.

Naast het Bredase stadsarchief vormde het bestuursorgaan van de heer van Breda, de Nassause Domeinraad, een belangrijke en tevens onmisbare aanvulling omtrent het functioneren van de regenten. Dit archief wordt al sinds jaar en dag bewaard op het Nationaal Archief in Den Haag. De completering van de nieuwe inventaris van de domeinraad in 1997 betekent dat historici voortaan niet meer om deze rijke bron heen kunnen voor onderzoek omtrent allerlei (lokale) aspecten van het Oranjeruim.³⁷

Met de archivering ervan doet zich desalniettemin iets vreemds voor dat bovendien onvermeld blijft in de inventaris. Voor drie domeinen – te weten Breda, Oosterhout en Steenberg – is de huidige archivering namelijk afwijkend van de overige domeinen. Per domein is een aparte serie beschikbaar met ingekomen en minuten van verzonden stukken.³⁸ Deze reeks bundels zijn geordend volgens hetzelfde principe: naar heerlijke rechten. De bundels zijn bovendien nader ontsloten door aparte recueils of samenvattingen. De indeling van sommige bestanddelen van de archieven binnen de domeinraad volgens het principe van heerlijke rechten, toont mogelijk een eind achttiende-eeuwse preoccupatie met het vanaf 1795 ingevoerde onderscheid tussen publiekrechtelijke, heerlijke en privaatrechtelijke aspecten van het openbaar bestuur.³⁹ Dit blijkt eveneens uit enkele grote processen die de domeinraad in de jaren zeventig van de achttiende eeuw voerde tot behoud van sommige rechten.⁴⁰ Als bijlagen voegde men tientallen pagina's aan gedrukte retroacta toe, waaruit in ieder geval blijkt dat men toen grootschalig het archief heeft doorgenomen. Het archief van de Nassause domeinraad is in de tweede helft van de achttiende eeuw, toen de huidige bundels zijn gevormd, danig geschoond c.q. geherinventariseerd: zoveel is duidelijk. De bundels gaan opvallend genoeg ook niet verder dan dit decennium (1770-1780). Diepgaand onderzoek in de eigen archieven gebeurde overigens ook al in het kader van enige processen begin achttiende eeuw met opnieuw toevoeging van vele retroacta.⁴¹

Reconstructie van bestuurlijk handelen, een relatief modern uitgangspunt in de archiefwereld vergelijkbaar met de zogenaamde PIVOT-methode van de jaren negentig in de twintigste eeuw, stond dus hoog in het vaandel bij de aanleg van de reeks ingekomen stukken voor enkele domeinen. Toepassing van het herkomstbe-

³⁷ Van Hoof e.a., *Nassause Domeinraad 1581-1811*.

³⁸ Een opmerking hierover ontbreekt in de Algemene inleiding. Alleen bij het domein Breda (p. 323) en voor Oosterhout (p. 430) wordt dit gegeven apart gemeld.

³⁹ Ketelaar, *Oude zakelijke rechten*.

⁴⁰ NA, NDR inv.nrs. 8201-8204.

⁴¹ Ibidem, 8201 speciaal proces rond zilversmid Peter Pacqui. In de jaren twintig van de achttiende eeuw begon Frans Tieleman een proces bij de Raad van Brabant wegens het ten onrechte door de stad verlenen van een octrooi aan Cornelis Couwenberg. Aangezien verlening van octrooien een heerlijk recht was, mengde ook de domeinraad zich hierin; zie verder: NA, NDR inv.nr. 7940 f. 110 e.v.

ginsel lijkt overigens eventueel alsnog mogelijk, want op de achterzijde van veel stukken staat vaak een geheime wereld van cijfers en letters – vermoedelijk de oorspronkelijke loketkasindeling.

Over de oorspronkelijke ordening bestaat nochtans volledige duidelijkheid. Het gebruik van loketkassen bevorderde dossiervorming op domein en onderwerp. Dit blijkt ook uit een eigentijdse verwijzing uit 1643: ‘de stucken ende munimenten dije bevonden werden onder de charters van u: hoocheijt, inde lade geintituleert: Thol ende wechgelt van Breda.’⁴² Dezelfde rentmeester preciseerde dit nog eens enige jaren later: ‘gelijck oock de casse ofte laeije, dije uijte rekenkamer van Breda gelicht is ende gebracht nae den Haghe, waer op geschreven staet Thollen ende Wechgelt.’⁴³ Niet alleen wist de rentmeester klaarblijkelijk goed zijn weg in de archieven, de gebruikte loketkas bleek ook erg duurzaam: de rekenkamer had Breda reeds zeventig jaar eerder verlaten.

De latere schoningsoperatie, waarbij deze dossiers zijn ingedeeld (voor zover toepasbaar) naar heerlijke rechten heeft slachtoffers gemaakt, speciaal onder de retroacta, die vaak bij brieven werden meegestuurd als bewijsmateriaal. Omdat deze retroacta vaak teruggaan op een eerder (en verder) verleden, zijn zij herhaaldelijk uit de dossiers gelicht en als oudste document of stuk elders in de serie geplaatst (dat wil zeggen in tijd naar voren gehaald) en daarmee uit hun verband gehaald.⁴⁴ Ook in andere gevallen zijn onderdelen van hetzelfde dossier verspreid geraakt, soms over meerdere bundels. De dossiers vallen desondanks ook binnen de hedendaagse ordening vaak nog altijd goed als zodanig te herkennen, bijvoorbeeld door de wijze van inbinding. Het is daarom ook altijd raadzaam door te lezen en terug te bladeren in de bundels: men begint nogal eens met het besluit, gevolgd door de aanleiding plus een eventueel vervolg. De eigentijdse inhoudsopgaven maken overigens gebruik van onderlinge kruisverwijzingen - zelfs naar andere series buiten het bewuste domein.⁴⁵ In één geval wordt nog verwezen naar een aangelegde serie ‘Verrotte stukken’, die begrijpelijkerwijs de tand des tijds niet heeft doorstaan.

Grootste slachtoffer van de schoningsoperatie zijn de briefwisselingen met de hoogste ambtenaren geworden, die soms lukraak over de onderwerpen zijn verdeeld geraakt - al naar gelang er iets in stond met betrekking tot een bepaald heerlijk recht. Aangezien de functionarissen vaak over meerdere kwesties tegelijk schreven, zoals in elke brief gemeengoed is, is dit geen beginselvast criterium geweest. Een uitgave van de correspondentie van bijvoorbeeld rentmeester Verelst of stadhouder Bernagie zou dit nader kunnen aantonen.

In derde instantie leverde het Brabants Historisch Informatie Centrum te 's-Hertogenbosch veel informatie op, in het bijzonder het archief van de Raad van Brabant. De ‘Staatse’ Raad van Brabant vormde voor Bredase ingezetenen de gerechtelijke instantie waar zij in laatste aanleg hun recht konden krijgen. Met enige regelmaat zal tevens geciteerd worden uit een manuscript, nagelaten door kolonel Adam van Broekhuizen en nu in de Collectie Cuypers van Velthoven. Deze militaire officier schreef omstreeks 1737 een nooit uitgegeven geschiedenis van Breda: hij vormt daarmee overigens een belangrijke wegbereider voor de enkele jaren later wel voltooide stadsgeschiedenis van Thomas Ernst van Goor. Blijkens diverse opmerkingen woonde Broekhuizen van jongsaf aan in de stad. Hij geeft daardoor

⁴² NA, NDR inv.nr. 7965, f. 289r d.d. 28-09-1643.

⁴³ Idem, f. 334r. d.d. 09-12-1651.

⁴⁴ Idem, f. 334r-v d.d. 09-12-1651 versus f. 249r-251r.

⁴⁵ Het rekest van Cornelia de Wijse: NA, NDR inv.nr. 8006, f. 251-v; ibidem, inv.nr. 7997 f. 465 e.v.

vaak unieke formatie uit de eerste hand of anders tenminste uit de tweede lijn ('oral history' oftewel van horen zeggen). Voor de Spaanse perioden werd verder nog aanvullend onderzoek gedaan in het Algemeen Rijksarchief in Brussel.

Wegens een proces van regionalisering in het Nederlandse archiefwezen moest er van een oude vertrouwde wereld (bijvoorbeeld ARA of RANB) harteloos afscheid worden genomen, ten gunste van vaak onwennige nieuwe afkortingen. Zelden zal de verwijzing naar bewaarplaatsen tussentijds sneller zijn achterhaald dan juist in Brabant vanwege gemeentelijke herindelingen.⁴⁶ Het verlaten van oude geografische verbanden levert weliswaar soms verrassende combinaties op, maar is uit het oogpunt van historisch gegroeide eenheid m.b.t. archieven niet altijd verantwoord. In het spoor van de jaarlijks rondtrekkende kermis leverde dit desondanks enkele genoeglijke fietstochten op in het 'Brabantse' in de zomer van 2002. Tevens werd met dank aan H.M. de Koningin, barones van Breda, nog het Koninklijk Huisarchief geraadpleegd, over het algemeen een oase van rust in een roerig archiefeland. Een laatste ontwikkeling die hier tot slot niet onvermeld mag blijven is de toeneemende digitalisering, al was het maar omdat ondergetekende daar in diverse hoedanigheden toe heeft bijgedragen. Hoewel dit binnen het archiefwezen nog overwegend alleen de toegangen betreft, gold dat minder voor de beschikbaarheid van publicaties. In de annotatie, ontstaan vóórdat dit proces op gang kwam, is nog zoveel mogelijk de papieren werkelijkheid gehandhaafd en zijn geen verwijzingen naar websites opgenomen.

Indeling van het boek

Het boek is in twee delen opgesplitst van elk zes hoofdstukken. In het eerste deel wordt de politiek-institutionele geschiedenis van Breda behandeld. Hier staat vooral de 'vraag' naar regenten centraal: door wie, op welke wijze, en op welke gronden werden de schepenen gekozen. Het gaat daarbij allereerst om de verreikende invloed van het verloop van de Tachtigjarige Oorlog en latere internationale conflicten op de Bredase geschiedenis (hoofdstuk 1); het functioneren van Breda als heerlijke stad (hoofdstuk 2); de rol van de bestuurlijke elite namens de domeinraad (hoofdstuk 3); aard, verkiezing en samenstelling van de magistraat van Breda, met een analyse van hun carrièreverloop binnen de overige stedelijke instellingen (hoofdstuk 4). Een nieuw, centraal element ten gevolge van de Opstand vormden de religieuze verhoudingen. In hoofdstuk 5 wordt daarom gekeken naar de bredere ontwikkelingen die de stad in de geloofsstrijd van buitenaf onderging (de stedelijke reformatie) en in hoofdstuk 6 welk effect dit had op de keuze voor regenten, oftewel de politieke reformatie.

In het tweede deel van het boek wordt nader ingegaan op het 'aanbod' van regenten: wat waren zoal hun eigen achtergronden? In welke mate de politieke elite zich tevens als een sociale- of economische elite manifesteerde, wordt behandeld in hoofdstuk 7 inclusief de daarbij behorende beroepsachtergronden. In hoofdstuk 8 staat het gezins- en familieleven centraal van de wieg tot het graf. Wat waren de wezenlijke aspiraties bij de opvoeding en het trouwen en waar lagen de twijfels? Hoofdstukken 9 en 10 behandelen achtereenvolgens de mate van rijkdom en het materiële bezit en hoe dit zich vervolgens uitte qua levensstijl. In hoofdstuk 11 wordt gekeken in hoeverre en op welke fronten de diverse groepen binnen het pa-

⁴⁶ Zie de gids van Sanders e.a., *Institutionele handleiding*.

triciaat integreerden in de stedelijke gemeenschap. Hoofdstuk 12 biedt tenslotte een reconstructie van de machtsstructuren op lokaal niveau oftewel de politieke cultuur: hoe ging het er in politiek opzicht daadwerkelijk aan toe in deze bijzondere stad? Was alleen de macht voldoende of was er ook gezag nodig?

Los van deze hoofdstructuur is geprobeerd per hoofdstuk steeds een niveau verder af te dalen in de leefwereld van Bredase regenten. Hierdoor komen zij, eerst als groep en later ook als individu, steeds scherper in beeld. Het groepsportret is zodoende tevens uitgelopen op een reeks doorkijkjes in de toenmalige Bredase samenleving.